

1968 İŞÇİ EYLEMLERİ NASIL GERÇEKLEŞTİ?

7 Haziran 2021

Yıldırım Koç

Bugünü anlamak ve yarına ilişkin öngörülerde bulunabilmek için tarih bilmek gerekir. Özellikle işçi sınıfının davranışlarının anlaşılabilmesinde, bu akıllı, gerçekçi, tedbirli ve kısa vadeli çıkarlarını çok iyi bilen kitlenin geçmişteki davranışlarının ve tepkilerinin incelenmesinde büyük yarar var. Bu açıdan bakıldığında, 1968-1970 yılları özel bir dönem oluşturuyor.

Türkiye işçi sınıfı tarihinde işçi eylemlerinin birbirini etkileyerek dalga halinde yükseldiği dönemler vardır. Örneğin, 1908 Ağustos eylemleri böyledir. 1989 Bahar Eylemleri hepsinden güçlü bir dalgadır. 1968 eylemleri de Cumhuriyet döneminin ilk güçlü eylemliliğidir.

1968-1970 döneminin kendine özgü bazı özellikleri var. Normal olarak kendiliğindenci işçi hareketinin yükselmesinin önkoşulları ciddi bir mutlak yoksullaşma ve zayıf iktidar algısıdır. 1908 ve 1989 dalgalarında bu özellikler çok açık bir biçimde ön plandadır. Ancak 1968 eylemliliğinde bu durum gözüküyor.

Ancak bu eylemlilik işverenleri ciddi biçimde ürküttü. Yarın, bu eylemliliğin boyutlarına ilişkin bilgiler aktarıldıktan sonra, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun 1968 yılında konuya ilişkin değerlendirmelerinin ve önerilerinin yer aldığı bir belgeyi aktaracağım.

Asgari ücretin satınalma gücünde 1968 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde 6'lık bir düşüş var. Ancak eylemler sonrasında 1969 yılındaki asgari ücretin satınalma gücü 1968 yılındakinin yüzde 32 üstündeydi. Türkiye geneli ücret ve imalat sanayi ücret verilerinde de 1967-1971 döneminde, düşük oranlarla da olsa, sürekli bir artış gözleniyor. İktidarda ise 1965 seçimlerinde büyük bir başarı kazanan Adalet Partisi var.

Bu koşullarda, kitle eylemlerinin kendiliğinden yükselmesinin önkoşulu olarak mutlak yoksullaşmayı ve zayıf iktidar algısını göstermek görüşü yanlış mı?

Belki yaklaşımı bir parça değiştirmek gerekli.

Mutlak yoksullaşmanın ve zayıf iktidar algısının olduğu koşullarda işçilerin yaygın eylemliliği ortaya çıkar. Ancak bazı başka durumlarda da yaygın eylemler görülebilir. 1968 yılı eylemleri bunun bir örneği. Diğer bir örneği de, 1991 yılından sonra kamu çalışanlarının yükselen kitle eylemliliği. Her ikisinin benzerliği, mutlak yoksullaşma değil ama nispi yoksullaşma olgusu.

Mutlak yoksullaşma, kişilerin gerçek gelirlerinin düşmesidir. Gerçek gelirin düşmesi, tek tek işçiler için de, aileler için de geçerlidir.

Örneğin, günümüzde tek tek işçilerin ücretlerinin satınalma gücünde (gerçek ücretlerde) önemli bir düşüş yok. Buna karşılık, artan işsizlik (işten çıkarılanlar, işten çıkanlar ve işgücü piyasasına girdiği halde iş bulamayanlar) nedeniyle ailelerin gelirlerinde düşme var. Ekonomik büyümeden söz ediliyor; ancak ailelerin gelirleri azalıyor. Böyle durumlarda nispi yoksullaşmadan söz ediyoruz. Kişilerin ve ailelerin gerçek gelirleri düşmeyebilir ve hatta artabilir. Ancak diğer toplum kesimlerinin gelirleri artar, milli gelir artar. Nispi yoksullaşma yaşayanlar, eğer nispeten demokratik bir ortam da varsa, çok yaygın ve ısrarcı olmayan eylemlere yönelir. 1968-1970 dönemi işçi eylemleri bu niteliktedir.

1968 öncesindeki yıllarda bir mutlak yoksullaşma yok; ancak milli gelir (gayri safi milli hasıla) hızla büyürken, gerçek işçi ücretlerindeki artış bu oranların epeyce gerisinde kalıyor. Milli gelir (sabit fiyatlarla) 1962 yılında yüzde 6,2 oranında, 1963 yılında yüzde 9,7 oranında, 1964 yılında yüzde 4,1 oranında, 1965 yılında yüzde 3,1 oranında, 1966 yılında yüzde 12,0 oranında ve 1967 yılında da yüzde 4,2 oranında artmış. Diğer bir deyişle, ülke zenginleşmiş, ancak işçiler bu zenginleşmeden pay alamamışlar.

Kamu kesiminde çalışan işçiler, 1964 yılından itibaren imzalanan toplu iş sözleşmeleriyle, fazla zorlanmadan ve çatışmalara girmeden, gerçek gelirlerini önemli ölçüde artırdı. İnsanların davranışlarını biçimlendiren yaklaşımlardan biri, "elle gelen düğün bayram" anlayışıdır. Eğer işçilerin ücretleri üç aşağı beş yukarı aynıysa, insanlar kolay kolay "nispi yoksullaşma" gibi bir dürtüyle tepki vermez. Ancak ücret farklılıkları artınca, bu farklar eylemliliği (başka koşulların da olması durumunda)

tetikler. Kamu kesiminde çalışan işçilerin gerçek ücretleri artınca, 1968 yılında özel sektör işçileri de benzer ücret düzeyini istemeye ve bu amaçla eylem yapmaya başladı.

İnsanların bu yıllardaki davranışlarını değiştiren iki diğer etmen de, dayanıklı tüketim mallarının yaygınlaşması ve özellikle Almanya'ya gidip yaz aylarında Türkiye'ye gelen "Almanlılar"ın etkisi oldu; tüketim kalıpları ve beklentiler değişti.

1960'lı yıllarda Türkiye'de buzdolabı, çamaşır makinesi, radyo gibi dayanıklı tüketim mallarının üretimi ve tüketimi arttı. İnsanlar, haklı olarak, bu ürünleri satınalma çabasına girdi. Tüketim kalıpları değişti. Almanya'ya giden işçilerin Türkiye'ye gelirken getirdikleri hediyeler ve Almanya'daki çalışma koşulları ve ücretler konusunda (genellikle abartılı bir biçimde) anlatılanlar, insanların daha iyi yaşama eğilimlerini ve çabalarını güçlendirdi.

Bu altyapı üzerine TİP'in, DİSK'in ve öğrenci olaylarının etkisi eklenince 1968-1970 döneminin yaygın ve militan işçi eylemleri gelişti.

TİP, gerek 1964 ve 1965 seçim kampanyaları sırasında, gerek 1965 milletvekili genel seçimleri sonrasında Millet Meclisi'ndeki çok başarılı mücadelesi sayesinde, işçilerin ilgisini çekti. İşçilerin önemli bir bölümü Soğuk Savaş koşullarında oluşturulan önyargılar nedeniyle TİP'e oy vermese bile, TİP'in işçilere yönelik propaganda ve söylemlerinden etkilendi. TİP'in bu dönemki katkıları son derece önemlidir.

13 Şubat 1967 tarihinde DİSK kuruldu. DİSK de uyarıcı bir etki yaptı. Sendikasız veya Türk-İş'e bağlı sendikalara üye olup, yukarıda özetlenen altyapı nedeniyle huzursuz olan binlerce işçi, DİSK'i bir umut, alternatif bir araç olarak görmeye başladı. 1968 eylemlerinin bir bölümünün nedeninin DİSK'e bağlı sendikalara geçme çabası olması bu arayışın sonucudur (İşçiler, DİSK'e bağlı sendikaya geçmekten değil, "DİKS"e geçmekten söz ederlerdi).

Üçüncü etmen öğrenci olaylarıdır. O tarihte iktidarda 1965 seçimlerinin galibi Adalet Partisi vardı. 1961 Anayasasının sağladığı epeyce geniş demokratik ortam söz konusuydu. Bu süreçte üniversite öğrencilerinin üniversiteleri işgal etmesi, kendiliğindenci kitle hareketlerinin gelişmesinin önkoşullarından biri olan "zayıf iktidar" algısının oluşmasına katkıda bulundu. Nitekim, fabrika işgalleri, üniversite işgallerinden sonra başladı. Akıllı, tedbirli, gerçekçi işçiler, sorunlarının çözümü için yol ararken, üniversiteleri işgal eden gençlerin başına bir iş gelmediğini görünce, fabrika işgallerine başladılar. Türkiye işçi sınıfı tarihinde 1968 yılına kadar önemli işyeri işgali eylemi yoktu. Olayların gelişimine bakıldığında, öğrencilerin üniversite işgallerinin, işçilerin işyeri işgallerine ilham kaynağı olduğu söylenebilir.

1968 yılından önce tek işgal, 20 Ocak 1967 günü Türker Şirketi'ne ait Caltex-1 tankerinde işçilerin tankeri işgal ederek tankerin boşaltılmasını engellemesi ve şirket yöneticilerini demir çubuklarla gemiden kovmasıydı.

10 Haziran 1968 günü, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencileri, üniversitede reform yapılmasını isteyerek fakülteyi işgal ettiler. 11 Haziran günü A.Ü.Hukuk Fakültesi öğrencileri de fakültelerini işgal etti. 12 Haziran günü işgaller İstanbul'a sıçradı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrenciler tarafından işgal edildi. Öğrencilerin fakülteleri işgal eylemleri 13 Haziran'da İstanbul ve Ankara Üniversitelerinin diğer fakültelerine de yayıldı.

İşyerlerinde sorun yaşayan işçiler, 11 Haziran'dan 4 Temmuz'a kadar gelişmeleri izlediler.

1968 yılında işçilerin işyeri işgallerinin ilki, Derby'de oldu. 4 Temmuz 1968 günü İstanbul Bakırköy'deki Derby Lastik Fabrikası'nda çalışan 1600 işçi, işyerinde Türk-İş'e bağlı Kauçuk-İş Sendikası'nın kendilerinin dışında toplu iş sözleşmesi imzalamasını önlemek ve DİSK'e bağlı Lastik-İş Sendikası aracılığıyla çeşitli haklar elde etmek amacıyla, işyerini işgal etti. İşgalin ikinci günü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Özel Yüksek Okullar İşgal Konsey ve Komiteleri adına gençlik heyetleri işyerini ziyaret etti ve işgalci işçilere "hak verilmez, alınır" yazılı bir buket verdi. Öğrenciler adına da İTÜ Öğrenci Birliği Başkanı Harun Karadeniz bir konuşma yaptı.

Saptayabildiğim kadarıyla, 1968 ve 1969 yıllarında benzeri bir desteğin verildiği ikinci yer, İstanbul'daki Horoz Çivi Fabrikası'dır. Bu işyerinde direniş başladı. 20 Mayıs 1969 günü de öğrenciler destek vermek için işyerini ziyaret ettiler. Polisle kavga çıktı. 21 öğrenci gözaltına alındı.

1968-1969 yıllarında, saptayabildiğimiz kadarıyla, işçilerin 20 işgal eylemi oldu. Bunların 11'i İstanbul'da, 2'si İzmit'te, 2'si İzmir'deydi. İşçilerin işgal eylemlerini öğrencilerin fazla ziyaret

etmediğini görüyoruz. Ayrıca, bu döneme ilişkin anılar, sendikacıların öğrenci ziyaretlerinden pek de hoşnut olmadığı doğrultusunda.

Diğer taraftan, öğrencilerin üniversite işgallerini de sendikalar ve işçiler fazla desteklemediler. Bazı sendikacılar destek doğrultusunda açıklamalar yaptılar. Ancak, bildiğim kadarıyla, işgalci öğrencileri üniversitede ziyaret eden, onlara yiyecek getiren veya üniversite gençliğini desteklemek amacıyla gösteri, yürüyüş, iş durdurma, iş yavaşlatma, işyeri işgali gibi eylemler yapan sendikacı veya işçi grubu hiç yok.

1968 yılında işçilerin artan grev, direniş ve işgal eylemlerinin arkasında bu etmenler yatmaktadır.

İşverenlerin bu sürece yaklaşımına ve önerilerine ilişkin bir belgeyi yarın tanıtacak ve yayımlayacağım.